

Izabela Wrona
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Wydział Pedagogiczny
Zakład Historii i Teorii Wychowania

Szkolnictwo zawodowe w Częstochowie w latach 1945–1989. Zarys problematyki

Abstract. Izabela Wrona, Vocational Education in Częstochowa Between 1945–1989. The Outline of the Problem.

The process of making the educational system public and its democratization after the Second World War was reflected, to a large extent, in the vocational education. The development of this kind of education became possible after the state had taken over the basic branches of economy, which had an influence upon easier access to different types and levels of employment. This complex process rendered the social advancement of the working class possible. The beginnings of this professional advancement date back not only to the years of the Second World War but also to the period between the First World War and the Second World War when Janusz Jędrzejewicz passed a bill which changed the attitude towards the vocational education. The social and cultural development of the broad masses removed the obstacles standing in the way to the higher levels of education by making many procedures accessible, among others: free education, development of the system of scholarships and boarding schools, removing blind alleys in the educational system and, first of all, creating a complex system of schools for the working people. The school system which was implemented at that time was treated as an example during the first years after the Second World War.

Keywords: Vocational Education, Częstochowa

Intensywna rozbudowa szkolnictwa zawodowego w Polsce po II wojnie światowej miała swoje uzasadnienie w wielkim wzroście zapotrzebowania gospodarki na wykwalifikowaną siłę roboczą. W pierwszych latach po wojnie chodziło głównie o kształcenie młodzieży pozbawionej w czasie okupacji możliwości zdobycia wykształcenia w polskich szkołach zawodowych i wypełnienia luki spowodowanej wymordowaniem dużej liczby polskich robotników, techników i inżynierów w obozach koncentracyjnych, więzieniach, egzekucjach, obozach jenieckich, w obozach pracy i na wszystkich frontach wojny.

W rozwoju tego szkolnictwa w Polsce Ludowej można wyróżnić kilka etapów. Początkowo organizację szkolnictwa zawodowego oparto na ustawodawstwie przedwojennym. Uważano jednak, że dawny model kształcenia nie odpowiadał nowej rzeczywisto-

ści. W porównaniu z okresem międzywojennym zmieniła się funkcja szkół zawodowych i zasięg ich oddziaływania. Przebudowa następowała odgórnie w kierunku podporządkowywania oświaty doktrynie budowy społeczeństwa socjalistycznego, narzuconej Polsce przez Związek Radziecki. Odbudowa państwa, rozwój przemysłu i rolnictwa na nowych podstawach społeczno-gospodarczych wymagały szybkiego dopływu młodych wykwalifikowanych techników, robotników, rzemieślników oraz rolników. Realizacja owych zadań była możliwa dzięki przekształceniom strukturalnym i rozbudowie szkolnictwa zawodowego. Odzwierciedleniem tego było utworzenie jednolitej struktury szkolnictwa zawodowego w roku 1951 przez ustanowienie dwóch podstawowych trzonów tego szkolnictwa, zasadniczych szkół zawodowych, kształcących robotników kwalifikowanych i techników zawodowych, przygotowujących pracowników ze średnim wykształceniem zawodowym – etap pierwszy. Następną cezurę wyznaczyła reforma szkolnictwa w Polsce, wprowadzona ustawą o rozwoju systemu oświaty i wychowania z dnia 15 lipca 1961 r., z powszechną ośmioletnią szkołą podstawową, a na jej podbudowie – ze zreformowanym średnim szkolnictwem ogólnokształcącym i zawodowym¹.

Rozwój przemysłu na terenie miasta i okręgu częstochowskiego w latach 1945–1989

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej Częstochowa należała do województwa kieleckiego. W 1950 r. włączona została do województwa katowickiego, a od 1975 r. stała się miastem wojewódzkim i zarazem głównym ośrodkiem skupiającym wszystkie rodzaje i stopnie szkół na zapotrzebowanie miejscowego przemysłu². Proces uprzemysłowienia spowodował zwiększenie wymagań wobec młodego pokolenia rozpoczynającego samodzielną pracę zawodową i biorącego coraz większy udział w życiu społeczno-zawodowym w regionie. Sprzyjał temu dogodny dojazd, możliwość zaangażowania nauczycieli. Zmniejszyło się zapotrzebowanie na nisko kwalifikowaną siłę roboczą, natomiast coraz bardziej pożądana stali się ludzie odpowiednio wykształceni³.

Po zakończeniu działań wojennych i okresie okupacji hitlerowskiej przemysł w Częstochowie był w znacznym stopniu zniszczony. Większość zakładów w czasie okupacji była zamknięta, jedynie ich część pozostawała w stanie czynnym – prowadzono w nich produkcję wojenną. Problemem zakładów przemysłowych było wywożenie maszyn i urządzeń przez stacjonujące w mieście wojska radzieckie oraz brak surowców do produkcji (głównie węgla). Jeszcze w kwietniu 1945 r. przemysł częstochowski – jak pisano w doniesieniach partyjnych – nie mógł ruszyć z miejsca, a 11 czerwca tegoż roku z braku węgla został wygaszony w hucie wielki piec⁴. Nowe formy gospodarowania w no-

¹ J. Plata, *Rozwój szkół zawodowych w woj. katowickim w latach 1922–1966*, Katowice 1968, s. 79–80.

² *Ibidem*, s. 142.

³ J. Lipiec, B. Stępień, *Szkolnictwo powiatu częstochowskiego w latach 1945–1970*, „Ziemia Częstochowska” t. X, Częstochowa 1974, s. 443.

⁴ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Polska Partia Robotnicza, Przeszkody tamujące normalny ruch przedsiębiorstw, Częstochowa 21 VI 1945, sygn. 295/XI–37, s. 4; Sprawozdanie z kontroli przemysłu miasta

wych warunkach społecznych i organizacyjnych, jakie wytworzyły się i stopniowo rozwijały się w pierwszych latach po wyzwoleniu i zakończeniu wojny, wykrzesaly z załóg fabrycznych nowe siły do wytężonej pracy. W kraju zdewastowanym wojną i okupacją warunki pracy i bytu były bardzo trudne: brakowało surowców i materiałów pomocniczych, niedomagał transport, występowały niedobory i braki w zaopatrzeniu w artykuły żywnościowe. Ofiarną i wytężoną pracą załogi fabryczne przewycięzały piętzące się trudności, a zakłady przemysłowe, poczynając od największych, stopniowo uspołeczniane wkraczały w ogólny nurt uporządkowanej gospodarki⁵.

Już w pierwszym okresie odbudowy postanowienia rządu Polski Ludowej predestynowały Częstochowę do roli poważnego ośrodka przemysłowego i zapewniły podniesienie jej do rangi centralnego ośrodka dyspozycyjnego okręgu przemysłu hutniczego, włókiennictwa i kopalnictwa rud żelaza, a także od lat rozwiniętego w mieście i regionie przemysłu drobnego. Bodźcem pobudzającym szybki rozwój Częstochowy stało się przekształcanie rakowskiej huty w wielki kombinat metalurgiczny. Rozbudowa huty była od pierwszych powojennych lat zasadniczym czynnikiem miastotwórczym⁶.

W marcu 1946 r. w Częstochowie działało 50 państwowych zakładów przemysłowych zatrudniających blisko 13 000 pracowników, 13 spółdzielczych z blisko 280 pracownikami, 1 samorządowy (118 pracowników) i 175 prywatnych z ponad 2600 zatrudnionymi⁷. Kapitał prywatny znacznie dominował w handlu. Według danych Izby Przemysłowo-Handlowej w Częstochowie w końcu 1945 r. w mieście zarejestrowanych było 2249 prywatnych, 104 spółdzielcze i 9 państwowych przedsiębiorstw handlowych⁸. W końcu 1947 r. liczba prywatnych przedsiębiorstw handlowych wynosiła blisko 1800 (w tym 56 hurtowych), państwowych 19 (w tym 9 hurtowych) i spółdzielczych 80 (hurtowych 7)⁹. Owo kurczenie się prywatnej przedsiębiorczości stopniowo dotyczyło również przemysłu i rzemiosła. Przyczyną takiego stanu rzeczy była świadoma polityka władz państwowych, uprzywilejowująca państwową formę własności. Zarówno w dziedzinie przemysłu, jak i handlu objawiało się to przede wszystkim dyskryminacją sektora prywatnego w dostępie do deficytowych i większości reglamentowanych surowców, co zmuszało właścicieli zakładów do ich zakupu z innych, często nielegalnych źródeł po wyższych cenach i negatywnie wpływało na konkurencyjność¹⁰.

Częstochowy przeprowadzonej przez Miejską Radę Narodową pod przewodnictwem wiceprzewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej Kieleckiej, obywatela Belczewskiego (czerwiec 1945), sygn. 295/XI-39, s. 17-21.

⁵ H. Paronowski, *Przemysł i rzemiosło w powiecie częstochowskim w latach 1945-1970*, „Ziemia Częstochowska”, red. M. Stańczyk, t. X, Częstochowa 1974, s. 300.

⁶ R. Piersiak, *Częstochowa w Polsce Ludowej*, w: *Częstochowa miasto hutniczych tradycji*, Materiały na XX Zjazd Delegatów SITPH w Częstochowie, red. R. Piersiak, Częstochowa 1968, s. 15.

⁷ J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie 1944-1947*, Lublin 1969, s. 169.

⁸ AAN, Centralny Urząd Planowania, Sprawozdanie Izby Przemysłowo-Handlowej w Częstochowie za rok 1945, sygn. 422, s. 11.

⁹ Rocznik Statystyczno-Sprawozdawczy Miasta Częstochowy 1948, s. 27.

¹⁰ D. Jarosz, *Częstochowa w latach 1945-1947*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 4: *Dzieje miasta i Klasztoru po 1945 roku*, red. K. Kersten, Częstochowa 2007, s. 26.

Przemysł w Częstochowie w pierwszych trzech latach powojennych nastawiony był głównie na odbudowę, usuwanie szkód i strat wynikłych z działań wojennych i okupacji hitlerowskiej. Właściwy rozwój rozpoczyna się dopiero w roku 1949 – po zatwierdzeniu przez Prezydium Rządu perspektywicznego planu rozbudowy Częstochowy, obejmującego m.in. program przekształcenia huty „Częstochowa” (od 17 kwietnia 1952 r. im. Bolesława Bieruta) w drugi co do wielkości w kraju kombinat hutnictwa¹¹. Obok tej najpoważniejszej w mieście inwestycji zrealizowano szereg innych zadań, w wyniku których potencjał przemysłowy miasta uległ znacznemu wzrostowi¹².

W szybkim tempie rozwijał się również częstochowski przemysł włókienniczy. Największym zakładem tego typu były Częstochowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego, które w 1954 r. zatrudniały ponad 4500 osób. Nieco mniej pracowników skupiały Częstochowskie Zakłady Przemysłu Wełnianego (Wełna 8) i Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego („Stradom”) – ponad 3000 każdy, oraz Stradomskie Zakłady Przemysłu Wełnianego („1 Maja”) i Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego („Warta”) – po ponad 1800. Najmniejsze pod względem liczebności pracowników były Częstochowskie Zakłady Artykułów Rymarsko-Technicznych, Częstochowskie Zakłady Guzikarsko-Galanteryjne i Częstochowskie Zakłady Wyrobów Filcowych. We wszystkich wymienionych zakładach pracowało wówczas ponad 15 000 osób, z tego ponad 10 000 kobiet. W okolicach miasta istniały jeszcze trzy zakłady włókiennicze: Gnaszyńskie Zakłady Przemysłu Lnianego, tkalnia w Kamienicy Polskiej, Myszkowskie Zakłady Przemysłu Zgrzebnego. Zatrudniały one ponad 3000 osób, w tym ponad 2000 kobiet¹³. Szczytowym rokiem pod względem zatrudnienia w przemyśle był rok 1954. Ilustrują to dane zawarte w tabeli 1.

Tabela 1. Zatrudnienie w przemyśle w Częstochowie w grudniu 1954 r.

Gałąź przemysłu	Liczba zatrudnionych	Liczba zakładów
Hutnictwo	9 518	3
Metalowy	3 596	11
Włókienniczy	15 245	8
Mineralny i materiałów budowlanych	981	12
Drzewny i papierniczy	1 040	5
Chemiczny	536	2
Energetyka	256	1
Rolno-spożywczy	1 062	6
Różny	2 218	6
Razem	34 452	54

Źródło: AAN, Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego (PKPG), 6501, Plan Regionalny Częstochowskiego Okręgu Przemysłowego, t. V, s. 39.

¹¹ D. Jarosz, *Częstochowa w okresie stalinizmu 1948–1955*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta...*, t. 4, s. 73.

¹² *Częstochowa w okresie 25 lat PRL*, Front Jedności Narodowej, Częstochowa 1969, s. 28–29.

¹³ J. Palczewski, *Zarys rozwoju przemysłu włókienniczego w Częstochowie*, w: *Dzieje Częstochowy od zarania do czasów współczesnych*, red. S. Krakowski, Katowice 1964, s. 203–212.

Przemysł stawał się coraz ważniejszym źródłem utrzymania zarówno dla mieszkańców miasta, jak i wielu rodzin z jego okolic. W otoczeniu miasta rozwijały się większe lub mniejsze ośrodki zwartej uprzemysłowienia, rozlokowane w charakterystyczny sposób, a mianowicie wzdłuż osi przecinających się w Częstochowie ważnych arterii komunikacyjnych z północy na południe (Warszawa – Katowice) i z zachodu na wschód (Opole – Kielce). W ten sposób na zewnętrznym obrzeżu i poza granicami administracyjnymi miasta wytworzyło się w ciągu kilkudziesięciu lat osiem większych i mniejszych ośrodków zwartej uprzemysłowienia, takich jak:

- Rudniki Częstochowskie, ośrodek przemysłu materiałów budowlanych, a także przemysłu chemicznego i metalowego, ze względu na wolumen produkcji towarowej (ponad 1/3 produkcji przemysłowej powiatu) i perspektywy rozwojowe był uważany za główny ośrodek przemysłowy powiatu;

- Gnaszyn k. Częstochowy rozwinął produkcję włókienniczą, papierniczą i materiałów budowlanych, który sięgał 30% wartości produkcji powiatu;

- Blachownia k. Częstochowy była najstarszym historycznie ośrodkiem przemysłowym powiatu, sięgającymi swymi początkami wieku XVII, posiadała odlewnię żeliwa oraz przemysł odzieżowy;

- Osiny, będące administracyjnym ośrodkiem kopalnictwa rudy żelaza w południowej części powiatu;

- Dźbów jako administracyjny ośrodek kopalnictwa rudy w zachodniej części powiatu;

- Korwinów, niewielki ośrodek przemysłu ceramiki budowlanej;

- Kamienica Polska z rozwiniętym przemysłem tkackim i ludowym, częściowo w systemie nakładczym oraz z przemysłem papierniczym;

- ośrodek wschodni, wzdłuż osi drogi kolejowej z Częstochowy do Kielc, obejmujący Turów, Przemiłowice, Olsztyn i Juliankę; ośrodek ten miał niewielki ciężar gatunkowy w strukturze wartości produkcji przemysłowej i reprezentował przemysł materiałów budowlanych, wydobywanie piasków formierskich i kwarcowych, przemysł spożywczy i przemysł drzewny¹⁴.

Teren powiatu stanowił naturalny obszar ekspansji gospodarczej, bazę aprowizacyjną, a także bazę rekrutacji siły roboczej dla Częstochowy. Kopalnictwo rud żelaza, przemysł materiałów budowlanych oraz przemysł lekki dawały łącznie 79% wartości produkcji towarowej i zatrudniały 84% pracowników. Należały one bezspornie do wiodących branż w powiecie częstochowskim, w którym rolnictwo w dużym stopniu uczestniczyło w produkcji materialnej. Powiat częstochowski przewodził w województwie katowickim w produkcji kilku surowców przemysłowych: wydobywaniu rudy żelaza, a także w produkcji cementu, wapna budowlanego i przemysłowego. Znaczący był także (ponad 10% w skali województwa) udział powiatu częstochowskiego w produkcji ceramiki budowlanej¹⁵.

Wydarzenia 1956 r. wywarły niewątpliwie wpływ na rozwój gospodarczy Częstochowskiego Okręgu Przemysłowego. W latach 1955–1965 do eksploatacji weszły nie

---

¹⁴ H. Paronowski, op. cit., s. 289–290.

¹⁵ Ibidem, s. 291.

tylko nowe zakłady, ale i nowoczesne maszyny oraz urządzenia w zakładach modernizowanych i rekonstruowanych. Wzrosło również zatrudnienie. W 1962 r. na ogólną liczbę 80 600 zatrudnionych (49 206 mężczyzn, 31 394 kobiet), w przemyśle pracowało 42 516 osób, w budownictwie 9177, w oświacie, kulturze i służbie zdrowia 6256, w handlu i zbiorowym żywnieniu 5438, w transporcie i łączności 5144, w gospodarce komunalnej i mieszkaniowej 3122 oraz około 1200 w administracji i wymiarze sprawiedliwości¹⁶. W latach 1984–1987 ograniczono nakłady inwestycyjne w przemyśle, koncentrując się na podnoszeniu efektywności i jakości produkcji. W rezultacie nastąpił przejściowy wzrost produkcji sprzedanej, przede wszystkim w przemyśle odzieżowym o 125%, maszynowym o 112,8%, w przemyśle elektronicznym i elektrotechnicznym o 111,3% i w przemyśle precyzyjnym o 111,2%¹⁷.

Przemianom przemysłu w powiecie częstochowskim towarzyszył również rozwój lokalnego rzemiosła. W swoich wielowiekowych dziejach rzemiosło przeżywało okresy rozwoju i upadku. Po II wojnie światowej dość szybko odrodziło się i okrzepło. Wynikało to z ogromnego zapotrzebowania na towary rynkowe i usługi spowodowane kilkuletnim wojennym zastoje gospodarczym. Według danych z roku 1946 we Mstowie istniało 56 zakładów rzemieślniczych, w Olsztynie 21, w Przyrowie 20 zakładów, a w Janowie 11¹⁸. Ze sprawozdania Starostwa Powiatowego Częstochowskiego z 17 grudnia 1946 r. wynika, że na dzień 1 grudnia 1946 na terenie powiatu częstochowskiego, obejmującego wówczas późniejszy powiat kłobucki istniały ogółem 422 warsztaty rzemieślnicze. Ponadto zarejestrowanych było wtedy 192 rzemieślników, których kwalifikacje poddawano weryfikacji. W latach 1948–1956 nastąpił znaczny regres rzemiosła, przede wszystkim wskutek niedoceniań jego roli gospodarczej i społecznej w nowych warunkach ustrojowych¹⁹. W połowie 1948 r. w mieście istniało ponad 610 prywatnych zakładów rzemieślniczych, zatrudniających ponad 1450 osób²⁰. Na początku 1952 r. działało 65 spółdzielczych punktów usługowych i 18 zakładów produkcyjnych²¹. Rzemieślnicy, likwidując własne warsztaty, najczęściej przechodzili do pracy w spółdzielczości, nie zrównoważyło to jednak uszczerbku w podaży towarów rynkowych, a zwłaszcza usług. Dopiero korekta polityki państwa komunistycznego wobec rzemiosła, która nastąpiła po roku 1956, spowodowała stopniowy wzrost liczby zakładów i zatrudnienia. Odnosi się to przede wszystkim do miejscowości korzystających z dogodnych połączeń komunikacyjnych z miastem, takich jak: Mstów (73 zakłady), Wrzosowa (41 zakładów) i Olsztyn (25 zakładów). W niektórych miejscowościach wytworzyły się pewne tradycje branżowe: m.in.: we Mstowie utrzymywało się rzemiosło rymarskie i stolarskie, w Wyczerpach Górnych i w Kiedrzynie rzemiosło skórzanе, metalowe i ślusarskie rozwijało się w Kawodrzy

---

¹⁶ A. Nassalski, *Przemiany gospodarczo-społeczne w okresie Polski Ludowej*, w: *Dzieje Częstochowy...*, Katowice 1964, s. 273.

¹⁷ Wojewódzki Urząd Statystyczny w Częstochowie, „Gazeta Częstochowska” z 5 VIII 1987 nr 31.

¹⁸ K. Motal, *Ziemia Częstochowska*, Kielce 1947, s. 27–30.

¹⁹ H. Paranowski, op. cit., s. 322.

²⁰ AAN, Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej, Liczba zakładów pracy i zatrudnionych w Częstochowie w połowie 1948r., sygn. 295/IX–21, s. 110–112.

²¹ D. Jarosz, *Częstochowa w okresie stalinizmu...*, s. 72.

Dolnej, Grabówce i Kiedrzyń. W miejscowościach bardziej odległych od Częstochowy, zwłaszcza we wschodniej części powiatu, liczba zakładów rzemieślniczych była bardzo mała²².

W Częstochowie miało swoją siedzibę kierownictwo Cechu Rzemiosł Różnych i Cechu Rzemiosł Metalowych²³. W latach 1976–1977 funkcjonowało w mieście ponad 1900 zakładów rzemieślniczych, zatrudniających ponad 400 pracowników. Na koniec 1978 r. w Częstochowie działały 1943 zakłady rzemieślnicze, w których zatrudniono 3800 pracowników i 797 uczniów. W latach 1976–1977 nastąpił rozwój branży spożywczej (pieczywo, słodycze), materiałów budowlanych, motoryzacyjnej, naprawy sprzętu gospodarstwa domowego, wyrobów elektrometalowych i pamiątkarstwa, tj. rzemiosła zaopatrującego pielgrzymów²⁴. W latach 1984–1986 działalność gospodarczą w Częstochowie prowadziło 3736 zakładów rzemieślniczych²⁵.

Rozwój szkolnictwa zawodowego w Częstochowie w latach 1945–1961

Lata okupacji doprowadziły szkolnictwo częstochowski do katastrofalnego stanu. Większość szkół była nieczynna. Zamykane, przemieszczane w czasie wojny szkoły straciły wyposażenie, pomoce naukowe i biblioteki. Sprzęt szkolny w znacznej mierze uległ rozproszaniu lub zniszczeniu. Pomieszczenia szkolne były zdewastowane. Dawały się również odczuć ówczesne trudności natury ogólnej, jak: brak opału, niedostateczne zaopatrzenie w artykuły spożywcze, odzież i obuwie, trudna sytuacja w komunikacji, a do tego brak programów nauczania, podręczników, zeszytów i przyborów szkolnych. Ponadto część budynków szkolnych zajmowały stacjonujące w mieście oddziały wojskowe, szpitale, różne instytucje²⁶. Zmniejszyły się również szeregi nauczycieli. Według stanu na dzień 1 maja 1945 r. we wszystkich szkołach regionu częstochowskiego pracowało 866 nauczycieli. Z liczby tej 562 podjęło pracę w szkołach podstawowych, 134 w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym, 13 w zakładach kształcenia nauczycieli, 157 w różnych oddziałach szkół zawodowych. W stosunku do stanu z 1939 r., odjąwszy nauczycieli narodowości żydowskiej (123) i polskiej (101), którzy stracili życie, do pracy stanęło 91,1% pedagogów²⁷. Na tych, którzy powrócili do swoich placówek, spadły obowiązki niemal ponad siły.

---

²² H. Paranowski, op. cit., s. 322–324.

²³ A. Doryń, *Zaopatrzenie towarowe i usługi dla ludności*, „Ziemia Częstochowska” t. XII, Częstochowa 1978, s. 368.

²⁴ APCz, Sprawozdanie z działalności KM PZPR Częstochowa za lata 1976–1977, sygn. 2/I-t.2, s. 33; Sprawozdanie z działalności KM PZPR Częstochowa za lata 1978–1979, sygn. 2/I-t.3, s. 44.

²⁵ Z. Woźniczka, *Częstochowa w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 4, s. 391.

²⁶ B. Snoch, *Z dziejów szkolnictwa w Częstochowie i w regionie częstochowskim w latach 1918–1990*, Częstochowa 1998, s. 165.

²⁷ Z. Grządzielski, J. Pietrzykowski, „Polentumsträger”. *Dzieje nauczycieli na ziemi częstochowskiej 1939–1945*, Katowice 1988, s. 190–191.

Rozwój szkolnictwa zawodowego w Częstochowie datuje się od wznowienia działalności placówek przedwojennych. W lutym 1945 r. reaktywowano Gimnazjum i Liceum Stowarzyszenia Kupców Polskich przy ul. Garncarskiej, które następnie w październiku przeniosło się na ul. Handlową. Po upaństwowieniu w 1951 r. placówka przyjęła nazwę Państwowego Zakładu Kształcenia Administracyjnego i Handlowego. Rok później w 1952 placówka ta została podzielona na dwie odrębne jednostki: Technikum Handlowe i Technikum Finansowe. Przy Technikum Handlowym otwarto Technikum Gastronomiczne, które istniało do 1958 r. W jego miejsce powstała w roku 1958/59 Zasadnicza Szkoła Gospodarcza, która miała swoje lokum przy ul. Dąbrowskiego 79 i ul. Kościuszki 15. W roku szkolnym 1956/57 powstała Zasadnicza Szkoła Handlowa. W 1954 r. Technikum Finansowe zostało przeniesione na ul. Sobieskiego 11/13, a następnie do budynku Technikum Górniczego przy ul. Jasnogórskiej 84/90²⁸.

W marcu 1945 r. wznowiła swoją działalność Publiczna Szkoła Doksztalająca Zawodowa, mieszcząca się przy ul. Garncarskiej 6/8. W 1947 r. przemianowano ją na Publiczną Średnią Szkołę Zawodową Nr 1. W okresie od 1 września 1951 do 31 sierpnia 1952 r. była Zasadniczą Szkołą Energetyczno-Metalową CUSZ kształcąca w kierunkach: ślusarz, elektromonter budowlany, elektromechanik, formierz-odlewnik, murarz-tylnik, zdun, malarz²⁹. Kierunek odlewniczy powstał dzięki przekazaniu szkole odlewni „Wulkan” i wygasł po zwróceniu odlewni ministerstwu resortowemu³⁰. W roku szkolnym 1954/58 placówka kształciła w kierunkach: ślusarz-instalator, murarz, malarz, elektromonter, elektrotechnik³¹. Cztery lata później została przeniesiona na ul. Targową 29 do obszerniejszych pomieszczeń, gdzie urządzono pracownię do nauki zawodów budowlanych. Od 1 października 1958 r. otrzymała nazwę Zasadniczej Szkoły Rzemiosł Budowlanych. Szkoła przygotowywała w specjalnościach: monter instalacji sanitarnych, betoniarski-zbrojarz, malarz, murarz, elektromechanik, elektromonter, telemonter łączeniowy. Dla absolwentów tej szkoły powołano Technikum Budowlane, przygotowujące pracowników w zawodach ogólnobudowlanych³².

Również w marcu 1945 r. w budynku Publicznej Szkoły Doksztalującej męskiej przy ul. Garncarskiej 6/8 rozpoczęła działalność Publiczna Szkoła Doksztalująca Zawodowa. Oferowała ona kształcenie na kierunkach: krawieckim, fryzjerskim i modniarskim. W 1946 r. przeniesiono ją na ul. Sobieskiego 11/13, gdzie funkcjonowała pod nazwą męskiej Publicznej Średniej Szkoły Zawodowej. W czasie reorganizacji szkolnictwa zawodowego otrzymała nazwę Zasadniczej Szkoły Metalowej i zmieniła kierunek szkolenia na metalowy. W 1951 r. zorganizowano w niej warsztaty mechaniczne, w pomieszczeniach po zlikwidowanym w tym czasie Gimnazjum i Liceum Mechanicznym, istniejącym od 1925 r. przy Alei Wolności 17. W roku 1954 placówka ta została przeniesiona do obiektów po Szkole Przystosowania Przemysłowego przy ul. Targowej 29. Na-

---

²⁸ Ibidem, s. 197–198.

²⁹ Ibidem.

³⁰ J. Plata, op. cit., s. 143.

³¹ B. Snoch, op. cit., s. 197–198.

³² J. Plata, op. cit., s. 143–144.

stępnie w 1958 r. ponownie zmieniła lokalizację na ul. Garncarską 6/8. W tym samym roku zorganizowano oddziały dla pracujących, których część pozostała tu do roku szkolnego 1962/63 – mimo utworzenia Zasadniczej Szkoły Zawodowej dla Pracujących (dookształcającej) i przeniesienia do budynku im. Traugutta przy ul. Jasnogórskiej 17. W roku szkolnym 1966/67 ponownie umieszczono tu Zasadniczą Szkołę Zawodową dla Pracujących Nr 2³³.

W 1945 r. wznowiła działalność Państwowa Szkoła Zawodowa Żeńska wraz z jednoroczną Szkołą Przystosowania w Gospodarstwie Rodzinnym (szkoła przystosowania wygasła w 1951 r.). Od 1946 do 1949 r. funkcjonowało Gimnazjum Przemysłowe Państwowych Zakładów Przemysłu Włókienniczego. Do 1952 r. oferowało specjalności w zakresie: tkactwo, przędzalnictwo i farbiarstwo. Z wyniku reorganizacji w 1950/51 r. przekształcono je w 4-letnie Technikum Przemysłu Bawełnianego. W roku szkolnym 1956/57 wstrzymano rekrutację do Technikum, a w jego miejsce otwarto Zasadniczą Szkołę Bawełnianą. Jednak w roku 1958/59 ponownie otwarto 5-letnie Technikum Włókiennicze (ul. Krakowska 80)³⁴. Wkrótce do 15 oddziałów technikum uczęszczało 530 uczniów, a ponadto 333 kształciły się w systemie zaocznym. Specjalnością szkoły było przędzalnictwo wełny chesankowej, przędzalnictwo bawełny i tkactwo. Z kolei Zasadnicza Szkoła Włókiennicza w latach 1956/57–1967/68 mieściła się przy ul. Kościuszki 10 i kształciła w zawodzie przędzarzy i tkaczy³⁵. Poza wymienionymi placówkami działalność dydaktyczno-wychowawczą prowadziły utworzone w 1946 r. Gimnazjum Przemysłowe, Liceum Przemysłowe i Szkoła Przemysłowa przy ul. Okrzei 70.

Szkoły zawodowe w Częstochowie często tworzone były także dla zaspokojenia pilnych, doraźnych potrzeb kadrowych. Z chwilą nasycenia rynku pracy placówki te likwidowano, ewentualnie na ich miejsce powoływano nowe. Stąd też zasadnicze i średnie szkoły zawodowe zmieniały się i tylko niektóre z nich ustabilizowały swój byt. W związku z rozwojem przemysłu powstawały liczne szkoły związane z zakładami pracy: Szkoła Przemysłowa Huty „Blachownia” (1946–1951), Szkoła Przemysłowa Fabryki Okuć Budowlanych (1.04.1956–31.08.1961), Zasadnicza Szkoła Włókiennicza (Zasadnicza Szkoła Bawełniana 1956–1964). W 1946 r. powstało Gimnazjum i Liceum Przemysłowe Zjednoczonych Kopalń Rudy Żelaznej, z którego wyłoniło się później Technikum Górnictwa Rud. Szkoła ta w 1952 r. pozyskała kompleks gmachów przy ul. Jasnogórskiej 84/90. Znalazły tu pomieszczenia także Zasadnicza Szkoła Górnictwa oraz Technikum Ekonomiczne Nr 2³⁶.

Powstawały także szkoły zawodowe, które stanowiły odrębną kategorię, jak: szkoły kształcące nauczycieli, pracowników służby zdrowia oraz szkoły artystyczne. W 1945–1961 roku funkcjonowało w Częstochowie Prywatne Technikum Gospodarcze SS. Zmartwychwstanek. W 1949 r. Resort Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej utworzył Szkołę Pielęgniarek PCK, którą przekształcono następnie w Szkołę Asystentek PCK. Ponadto

---

³³ Ibidem, s. 144.

³⁴ *Dwadzieścia pięć lat (XXV) Technikum Włókienniczego w Częstochowie*, Częstochowa 1972, s. 4.

³⁵ B. Snoch, op. cit., s. 233.

³⁶ Ibidem, s. 200.

w latach 1950–1958 w Częstochowie funkcjonowało Państwowe Liceum Felczerskie, a w latach 1956–1959 Państwowa Szkoła Położnych. W 1958 r. utworzono Państwowe Liceum Pielęgniarskie, a rok później powołano Państwową Szkołę Pielęgniarstwa, na którą prawo wstępu otrzymały absolwentki szkół średnich³⁷.

Po II wojnie światowej rozwinęła działalność prywatna szkoła muzyczna, znana jako Instytut Muzyczny. W 1946 r. do Instytutu Muzycznego przyłączyła się prywatna szkoła Ludwika Wawrzynowicza, co spowodowało zmianę nazwy na Szkołę Niższą i Średnią Kolegium Nauczycieli Muzyki w Częstochowie. Szkoła Niższa 5-letnia kształciła dzieci od lat 7 w klasach: fortepianu, skrzypiec, organów, akordeonu. Przygotowywała ona uczniów do podjęcia nauki w średniej szkole muzycznej. Szkoła Średnia, 6-letnia, obejmowała: grę na fortepianie i wszystkich innych instrumentach orkiestrowych, śpiew oraz podstawowe przedmioty teoretyczne. Kształcono w niej kandydatów, którzy nie przekroczyli 25 roku życia, ukończyli Szkołę Niższą lub co najmniej wykazywali się umiejętnością gry na danym instrumencie³⁸. Zgodnie z zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z 1950 r. ustalono nową organizację szkolnictwa muzycznego. Szkoła I stopnia stała się szkołą przygotowującą do studiów zawodowych. W jej ramach zorganizowano dwa działy: dziecięcy (7-letni) i dla młodzieży i dorosłych (5-letni); obejmowała cztery wydziały: instrumentalny, wokalny, instruktorski i rytmiki. Od 1 stycznia 1952 r. Szkoła Niższa i Średnia Kolegium Nauczycieli Muzyki w Częstochowie stała się instytucją państwową: Państwową Szkołą Muzyczną (z działem dziecięcym i młodzieżowym) oraz Państwową Średnią Szkołą Muzyczną. Od 1966 r. placówka przyjęła nazwę Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Częstochowie mieszczącej się pod koniec 1961 r. przy ul. Jasno-górskiej 30³⁹.

Z inicjatywy artystów w 1947 r. (w budynku Frankego przy Alei NMP 14), powołano Wolną Szkołę Sztuk Plastycznych, która specjalizowała się w kształceniu w zakresie malarstwa, liternictwa, rysunku i historii sztuki. W kolejnym roku placówka ta została przekształcona (przez Marię Wierzbicką) w prywatne Liceum Technik Plastycznych, a do jej programu kształcenia wprowadzono metaloplastykę. W styczniu 1949 r. szkoła została upaństwowiona pod nazwą Państwowego Liceum Technik Plastycznych, a w 1960 r. przekształcona została w Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych⁴⁰.

Szkolnictwo zawodowe w Częstochowie w latach 1961–1989

Szkolnictwo zawodowe ulegało stałym przeobrażeniom. Szkoły zmieniały nazwę i kierunki kształcenia. Łączyły się w celu wykorzystania posiadanego potencjału. Uwidoczniło się to również w szkołach zawodowych na terenie Częstochowy.

---

³⁷ Ibidem, s. 200, 203.

³⁸ *Zapisy do szkoły muzycznej*, „Życie Częstochowy” 1962, nr 122, s. 5.

³⁹ *30 lat Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Częstochowie 1945/1946–1975/76*, Częstochowa 1976, s. 3.

⁴⁰ B. Snoch, op. cit., s. 201.

W roku szkolnym 1960/61 powstało Technikum Gospodarcze, do którego w 1962/63 roku włączono upaństwowione Technikum Gospodarcze SS. Zmartwychwstaniek. Od roku 1963/64 funkcjonowało także Technikum Pedagogiczno-Gospodarcze dla absolwentek zasadniczych szkół gospodarczych, którego celem miało być przygotowanie nauczycielek przedmiotów zawodowych w szkołach gospodarczych i podstawowych. Powstał zespół szkół składający się z: Zasadniczej Szkoły Gastronomicznej (7 oddziałów – 260 uczennic, przy której istniał jeszcze wydział dla pracujących, w którym uczyło się 78 dziewcząt), Technikum Gospodarczego (7 oddziałów – 252 uczennice) i Technikum Pedagogiczno-Gospodarczego (2 oddziały i 73 uczennice)⁴¹.

W roku szkolnym 1963/64 Zasadniczą Szkołę Metalową i Technikum Hutnicze im. Walentego Obraniaka, które powstały po przemianowaniu z Gimnazjum i Liceum Przemysłowego oraz Szkoły Przemysłowej przy ul. Okrzei 70, ostatecznie rozdzielono, tworząc na ich podstawie samodzielne placówki. Zasadniczą Szkołę Metalową przeniesiono na ul. Łukasieńskiego 48/50, a Technikum Hutnicze – na ul. Prusa 20. Technikum to w 20 oddziałach kształciło 675 uczniów. Przygotowywało specjalistów w dziedzinie metalurgii, walcownictwa, obróbki skrawaniem, aparatury kontrolno-pomiarowej, automatyki i elektromechaniki. Do Zasadniczej Szkoły Metalowej, która miała 11 oddziałów, uczęszczało 387 uczniów. Zdobywali oni zawód: ślusarza, tokarza i elektromontera. Zlokalizowana w budynku przy ul. Łukasieńskiego 48/50 szkoła miała do dyspozycji 5 sal lekcyjnych, 2 gabinety i warsztaty szkolne. W 1961/62 r. połączono ją z Technikum Zawodowym dla Pracujących, które w 1964 r. ponownie wyodrębniono jako samodzielną szkołę. W 1963/64 r. powołano Państwową Szkołę Techniczną⁴².

W 1964 r. rozpoczęły działalność: Technikum Samochodowe (178 uczniów) i Zasadnicza Szkoła Samochodowa (328 uczniów) przy ul. Targowej 29 oraz Technikum Samochodowe dla Pracujących przy ul. Jasnogórskiej 17 (310 uczniów). Placówki te przygotowywały do zawodu w specjalnościach: eksploatacja i naprawa samochodów, mechanik samochodowo-ciągnikowy oraz budownictwo ogólne. W roku szkolnym 1965/66 w miejsce zlikwidowanego Liceum Pedagogicznego powołano Technikum Chemiczne (85 uczniów) i Zasadniczą Szkołę Chemiczną (81 uczniów). Pierwsza placówka przygotowywała do analizy chemicznej, druga – kształciła laborantów-chemików⁴³.

W wyniku opisanych przekształceń w Częstochowie ukształtowała się sieć szkół zawodowych, podlegających kilku resortom. Według stanu z 1965 r. w gestii Ministerstwa Oświaty znalazły się następujące placówki: Szkoła Rzemiosł Budowlanych, Technikum Budowlane, Zasadnicza Szkoła Metalowa, Technikum Hutnicze im. W. Obraniaka, Zasadnicza Szkoła Metalowa, Technikum Ekonomiczne Nr 1, Zasadnicza Szkoła Handlowa, Technikum Pedagogiczno-Gospodarcze, Technikum Ekonomiczne Nr 2, Technikum Włókiennicze, Zasadnicza Szkoła Włókiennicza, Technikum Samochodowe, Zasadnicza Szkoła Samochodowa, Technikum Chemiczne, Zasadnicza Szkoła Chemiczna.

---

⁴¹ Ibidem, s. 200, 203.

⁴² J. Plata, op. cit., s. 145.

⁴³ Ibidem, s. 234.

Oprócz Resortu Ministerstwa Oświaty swoje szkoły zakładały również inne resorty: Ministerstwo Przemysłu Ciężkiego prowadziło: Technikum Górnictwa Rud, Zasadniczą Szkołę Górniczą, Zasadniczą Szkołę Zawodową dla Pracujących Huty im. B. Bieruta, Zasadniczą Szkołę Zawodową dla Pracujących Odlewni i Emalierni „Blachownia” w Blachowni, Zasadniczą Szkołę Górniczą Sabinów, Zasadniczą Szkołę Zawodową dla Pracujących ZGH „Sabinów”. W gestii Ministerstwa Przemysłu Lekkiego znalazła się Zasadnicza Szkoła Zawodowa dla Pracujących Częstochowskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego. Ministerstwo Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych prowadziło Zasadniczą Szkołę Zawodową dla Pracujących Częstochowskich Zakładów Budownictwa Przemysłowego; Ministerstwo Komunikacji – Zasadniczą Szkołę Zawodową dla Pracujących PKS Oddz. Częstochowa. Natomiast Centralny Zarząd Spółdzielczości Pracy prowadził Zasadniczą Szkołę Zawodową⁴⁴.

Nie zapomniano również o młodzieży niepełnosprawnej, dla której powołano Zasadniczą Szkołę Zawodową Specjalną, przeznaczoną dla młodzieży dotkniętej niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz dla młodzieży posiadającej grupę inwalidzką. Szkoła prowadziła następujące kierunki szkolenia: krawiecki, tapicerski, ślusarski, bielizniarski, dziewiarski, stolarski, kaletniczy. W 1970/71 r. uczęszczało do niej 143 uczniów, a w 1978 placówka liczyła 10 oddziałów skupiających 205 uczniów⁴⁵.

W roku szkolnym 1960/61 do szkół zawodowych w Częstochowie uczęszczało 8501 uczniów, w 1965/66 r. liczba ta była znacznie większa i wynosiła 16 816, a w 1970/71 r. – 18 264 uczniów⁴⁶. Stopniowo zwiększała się sieć szkół innego typu. W 1955 r. istniało 5 szkół dla pracujących, do których uczęszczało ponad 550 uczniów. W roku szkolnym 1969/70 uczyło się 16 616 uczniów, a szkolnictwo zawodowe w mieście liczyło 38 dziennych szkół zawodowych i 10 wieczorowych dla pracujących. W okresie tym położono nacisk na rozwój takich kierunków nauczania, jak: mechanika pojazdów samochodowych, obróbka plastyczna, kaletnictwo itp.⁴⁷ W końcu lat siedemdziesiątych w Częstochowie funkcjonowało 30 szkół zawodowych dla pracujących typu średniego i zawodowego oraz dwa Centra Kształcenia Ustawicznego dla pracujących. W systemie wieczorowym i zaocznym szkoły te w roku 1978/79 kształciły 5405 uczniów. Ogółem w końcu lat siedemdziesiątych funkcjonowały 42 szkoły ponadpodstawowe typu średniego i zawodowego⁴⁸.

U schyłku PRL, w roku szkolnym 1989/90 w Częstochowie działało: 11 zespołów szkół, dwa centra kształcenia zawodowego, dwa zespoły szkół dla pracujących, zespoły: szkół muzycznych, medycznych, CZSP, huty Częstochowa, Techniczne Zakłady Naukowe, Międzyzakładowa Zasadnicza Szkoła Zawodowa specjalna i Technikum Włókiennicze⁴⁹.

---

⁴⁴ J. Plata, op. cit., s. 142–148, 150–151.

⁴⁵ *Stan aktualny oraz potrzeby i perspektywy kształcenia specjalnego w województwie częstochowskim*, Urząd Woj. w Częstochowie. Kuratorium Oświaty i Wychowania w Częstochowie, Częstochowa 1978, s. 4.

⁴⁶ M. Jezierski, *Rozwój społeczny Częstochowy w 30-leciu PRL*, „Ziemia Częstochowska” t. XI: 1976, s. 63.

⁴⁷ D. Jarosz, *Częstochowa w okresie stalinizmu...*, s. 91.

⁴⁸ Z. Woźniczka, *Częstochowa w latach siedemdziesiątych*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 4, s. 258.

⁴⁹ B. Snoch, op. cit., s. 242.

Tabela 2. Szkolnictwo zawodowe w Częstochowie w roku szkolnym 1989/90

Nazwa szkoły (zespołu szkoły)	Adres	Szkoły tworzące dany zespół szkół
Technikum Włókiennicze im. Anastazego Kowalczyka	Krakowska 80	
ZSZ Budowlana dla Pracujących Przedsiębiorstw Instalacji Przemysłowych „Instal”	Manifestu Lipcowego 23	
ZSZ Specjalna	Krótką 22	
Centrum Kształcenia Ustawicznego Nr 1	Warszawska 31	LO dla Pracujących (4- i 3-letnie); Technikum Ogrodnicze (dzienne i wieczorowe); Średnie Studium Zawodowe; ZS Ogrodnicza, Państwowa Komisja Egzaminacyjna dla Eksternistów
Centrum Kształcenia Ustawicznego Nr 2	Korczaka 14	
Zespół Szkół Budowlanych im. J. Krasickiego	ZWM 16/18	
Zespół Szkół Ekonomicznych im. dra S. Skibińskiego	Augustyna 32	Liceum dla Pracujących – Wydział Zaoczny; Liceum Ekonomiczne; Liceum Ekonomiczne dla Pracujących (zaoczne); Policealne Studium Ekonomiczne; Policealne Studium Ekonomiczne dla Pracujących; Policealne Studium Ekonomiczne Zaoczne
Zespół Szkół Gastronomicznych	Worceła 1	Liceum Zawodowe; Technikum Gastronomiczne dla Pracujących; ZSZ
Zespół Szkół Handlowych	Warszawska 142	Liceum Zawodowe
Zespół Szkół im. A. Mickiewicza	Krakowska 29	LO im. A. Mickiewicza; Technikum Elektroniczne; ZSZ
Zespół Szkół im. J. Dąbrowskiego	Łukasińskiego 40	LO im. J. Dąbrowskiego; Studium Ekonomiczne, ZSZ Krawiecka
Zespół Szkół im. P. Findera	Jasnogórska 8	IX LO im. P. Findera (obecnie C. K. Norwida); Liceum Zawodowe; Technikum Chemiczne
Zespół Szkół Mechaniczno-Budowlanych	Kościuszki 10	ZSZ Doksztalająca Nr 2; ZSZ Cementowni „Rudniki”; ZSZ Budowlana „Mostostalu”; ZS Zakładu Elektro-Metalurgicznego w Błachowni
Zespół Szkół Mechaniczno-Elektrycznych (warsztaty szkolne ul. Wolności 17)	Targowa 29	Liceum Zawodowe Nr 1; ZSZ; Technikum Zawodowe dla Pracujących
Zespół Mechanicznych (warsztaty szkolne ul. Łukasińskiego 48/50)	Prusa 20	Liceum Zawodowe; Policealne Studium Zawodowe; Technikum Hutnicze im. W. Obraniaka

Nazwa szkoły (zespołu szkoły)	Adres	Szkoły tworzące dany zespół szkół
Zespół Szkół Medycznych	Deglera 37	
Zespół Szkół Muzycznych	Jasnogórska 17	
Zespół Szkół Samochodowo-Budowlanych	Augustyna 3/7	Liceum Zawodowe Nr 5; Technikum Budowlane; Technikum Samochodowe; Technikum dla Pracujących; ZS Budowlana; ZS Samochodowa; ZSZ dla Pracujących PKS
Zespół Szkół Zawodowych Budowlanych dla Pracujących im. Braci Skowrońskich, Częstochowskiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego	Jana Pawła 126/130	
Zespół Szkół Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy	Dąbrowskiego 22	
Zespół Szkół Huty „Częstochowa”	Łukasińskiego 24	
Zespół Technicznych Zakładów Naukowych im. gen. W. Sikorskiego	Jasnogórska 84/90	
Międzyzakładowa ZSZ Specjalna Spółdzielni Inwalidów Zakładów Przemysłu Działyńskiego „Anka”	Krótką 22	

Źródło: B. Snoch, op. cit., s. 242–244.

Reasumując, należy stwierdzić, że upowszechnienie i zdemokratyzowanie oświaty w Polsce po 1945 r. wpłynęło korzystnie na rozwój szkolnictwa zawodowego w Częstochowie. Jego rozbudowa, możliwa dzięki przejęciu podstawowych gałęzi gospodarki narodowej przez państwo, umożliwiła młodzieży dostęp do różnych rodzajów i szczebli kształcenia, które stało się podstawą awansu społecznego dzieci chłopskich i robotniczych. Początków dynamicznego rozwoju szkolnictwa zawodowego w Polsce należy jednak upatrywać nie tylko w konieczności organizowania oświaty zawodowej po 1945 r., ale także w okresie międzywojennym, w którym dzięki m.in. postanowieniom zawartym w ustawie jędrzejewiczowskiej, zmieniło się podejście do szkolnictwa zawodowego. Postęp społeczny i rozwój kulturalny szerokich mas ludności usunął bariery zamykające drogę do wyższych szczebli szkolnictwa przez udostępnienie bezpłatnej nauki, rozbudowę systemu stypendiów i internatów, usunięcie „ślepych uliczek” w szkolnictwie, a przede wszystkim utworzenie szeroko rozgałęzionej sieci szkół dla pracujących. Wprowadzony wówczas system szkolny stanowił podstawę rozwoju szkolnictwa zawodowego, także w pierwszych latach powojennych. Potwierdzeniem tego jest zarysowany w tym opracowaniu rozwój szkolnictwa zawodowego w Częstochowie w latach 1945–1989.